

De techniek en de mens (enige oud-Griekse oordeelvellingen)

Wij lezen in een werk van Xenophon, een Grieks schrijver, levende omstreeks 400 v. C., de volgende woorden: „De ambachtelijke werkzaamheden staan in kwade reuk en worden *terecht* in de wereld sterk geminacht. Zij bederven immers de lichamen van hen, die ze bedrijven, doordat zij hen dwingen tot stilzitten en thuisblijven. En wanneer het lichaam verzwakt, verslapt ook de geest, ja nog veel meer. Bovendien nemen zij de mens zo zeer in beslag, dat hij zich niet aan zijn vrienden en aan de samenleving kan wijden”. Plato — omstreeks dezelfde tijd levend — denkt in gelijke geest over handarbeiders: zij zijn onvolgroeid, zegt hij, hun lichamen zijn geschonden, hun zielen gekneusd en verslapt door hun arbeid. En in dezelfde zin spreekt zich Plato's leerling Aristoteles uit: „Alle vakbeoefening en ontwikkeling, die met handenarbeid gelijk te stellen is, sluiten voor lichaam, ziel en geest de mogelijkheid voor hogere ontwikkeling uit”.

Ter toelichting van deze *algemene* oordelen, wijs ik U nog op bijzondere uitingen van Plato en op enige, zijn houding kenmerkende, maatregelen, die hij inzake handarbeiders in de ideale staat wenselijk acht. „Waarom, zo vraagt hij ergens, staan handel, techniek en de ambacht in zo'n kwaad gerucht?” Het antwoord luidt: „omdat de mensen er slaven door blijven”. Elders stelt hij een klassen-indeling op voor zijn ideale gemeenschap. Die valt ten ongunste uit voor de boeren en ambachtslieden, zij behoren *van nature* tot de laagste; tot het door hem zo genoemde koperen en ijzeren geslacht. En het is voor die gemeenschap niet zo heel erg, zegt hij, wanneer er eens in één van die groepen een slechte doorloopt, dat komt zij wel te boven.

Van het toneel moeten scènes in werkplaatsen worden geweerd: er steekt nooit iets verheffends in. Een vrije soldaat, die in de strijd zijn wapens wegwerpt of het gelid verlaat, wil hij straffen door hem tot handwerker of boer te degraderen. Op één plaats noemt hij handwerkers zelfs in één adem met minderwaardigen. En in de rangorde der zielen, die volgens zijn mening na een lange zwerftocht naar de aarde weerkeren, krijgt de handarbeider een plaats naast de sofist en de tyran, lieden wier namen allemaal op Plato werkten als een rode lap op een stier.

* * *

De aangehaalde woorden hebben mede bijgedragen tot het ontstaan van de averechtse mening, dat in de Griekse wereld, speciaal in Athene, alle handenarbeid geminacht is geweest. Ik kan deze hier niet uitvoerig weerleggen, moet mij tot enige algemene opmerkingen bepalen. Men vraagt direct al: hoe zou dit mogelijk zijn bij een volk, dat voor een groot deel uit zelfstandige kleine boeren en handwerkers bestond? En men moet bedenken, dat er inzake maatschappelijke zaken in een samenleving met verschillende klassen nooit een eensgezind oordeel kan ontstaan. Een maatschappelijke stand wordt uiteenlopend beoordeeld, naarmate hij, die het oordeel uitspreekt, zelf behoort tot die stand, of tot een hogere of lagere. Bedenken wij nu, dat bovengenoemde waarderingen werden uitgesproken door leden van de welvarende, meestal aristocratische klasse, dan komt de bovengenoemde veroordeling in een ander en zuiverder licht te staan. Afgezien van het feit, dat in de loop der geschiedenis het oordeel over handenarbeid (ook over boerenarbeid) zeer uiteenlopend is geweest en niet zelden ervan afhing, of de beoordelaar zelf al of niet bezitter van de productiemiddelen (land, werkplaats, fabriek enz.) was. Zo is het b.v. opvallend — bij nader indringen in de historische werkelijkheid overigens begrijpelijk — dat in de grote, klassieke tijden van het Griekse cultuurleven de handenarbeid en de handarbeiders sterker geminacht

werden dan in de z.g. adelsperiode. Hoogstwaarschijnlijk droeg daartoe bij, dat ongeschoolde arbeid toen vaak — maar niet uitsluitend — in bepaalde staten door slaven werd verricht en handel vooral door vreemdelingen werd bedreven. Maar dit verklaart niet volledig het geconstateerde vooroordeel van vele leden der hogere klassen.

Voorzover nu de geciteerde minachtende uitingen ingegeven schijnen te zijn door bekrompen standsgevoel en klassevooroordeel stuiten ze onze democratische en humanistische overtuigingen en behelzen zij slechts een betrekkelijke waarheid.

Natuurlijk bevatten zij waarheidsgehalte: slaafse, voor niets anders tijd latende arbeid verdomt inderdaad en berooft de mens van zijn eigenlijke waardigheid. Dit zagen een Xenophon, een Plato en een Aristoteles met eigen ogen, zoals wij dat nog in onze wereld in vele streken met eigen ogen kunnen zien, maar zij schenen die ogen te sluiten voor de oorzaken. En zij oordeelden hard over de menswaarde van hen, die door uitsluitende, harde zielsverdervende arbeid werden getroffen, en isoleerden zich te zeer in de veilige, door welvaart gewaarborgde, huizen hunner bespiegeling.

* *
*

En toch... Bezien wij die harde oordeelvellingen, en vooral hun motivering, nader, dan mag men ze niet simpelweg brandmerken als uitingen van hooghartig standsvooroordeel. Niet is alleen die trotse aristocraat of de zelfgenoegzame intellectueel aan het woord, maar ook de idealistische moralist. Diens kritiek striemt verderfelijke doelstellingen in de maatschappij, diens prediking stelt een hoog mens-ideaal.

Niet waar: Xenophon spreekt over verslapping van de geest door eenzijdige handenarbeid, Plato over onvolgroeidheid en kneuzing van de ziel, Aristoteles over afsluiting van alle hogere ontwikkeling. De angst hiervoor, de zorg om de geestdodende invloed, die mechanische, in sleur verrichtte, te lang voortdurende technische arbeid kan uitoefenen, dreef mede deze mannen tot het uitspreken van hun meedogenloze oordelen. Zij, met name Plato en Aristoteles, achtten de volledige harmonische ontplooiing van de zedelijke en intellectuele mogelijkheden, het hoogste doel van de mens en behoorden tot diegenen, welke in de geschiedenis van het Griekse leven dit ideaal het scherpst hebben omschreven en het meest dwingend hebben gesteld.

Zij zagen — ik stipte dit al aan — het gevaar, dat lag in eenzijdig bedrijven van handel, handenarbeid en techniek: dit liet geen tijd voor het bedrijven van het edelste: de ontwikkeling van het ware-mens zijn. Dit hield de geest daarvan af en dreef hem in een richting, die juist tot ontmenselijking kon voeren.

Luistert naar wat Plato in een zijner werken zegt: „De techniek mag het ver gebracht hebben in onze maatschappij — zij heeft ons knap gemaakt in het bouwen van huizen en schepen en havenwerken, zij leverde ons allerlei fraaie zaken, beter eten en drinken en kleren en schoeisel — één ding schenkt zij ons niet: de verheffing van ziel en geest, door de begeerten een andere richting te geven. Dat kan zij ook niet; verder dan tot verzorging van het lichamelijke reikt haar vermogen niet”.

Want de ziel blijft daarbij hongerig. En later, wanneer Plato een mildere waarderung toont voor handel en bedrijf, omdat hij ook beter de zin ervan in de samenleving schijnt te begrijpen, zegt hij in een passage van zijn laatste grote werk woorden, waarvan gezegd is, dat zij met gouden letters in iedere werkplaats en fabriek behoorden te prijken, namelijk dat zij, die handel en nijverheid bedrijven het eigenlijke doel van hun bedrijvigheid dreigen te vergeten en alleen gaan denken aan bezitsverwerving. Hun gaat het voorbij, dat hun gehele werkzaamheid slechts een middel is, zij scheidt slechts de mogelijkheid van hoger menselijk zijn. Dat eenzijdig gericht zijn op geld-verdiene, waartoe activiteit op het gebied der techniek steeds onweerstaanbaar neigt, hekelte Plato op de meest striemende wijze; steeds weer treedt daarbij zijn idealisme aan den dag. „Het heeft, zo zegt hij in datzelfde werk, een wonderlijke kracht, het eenmaal verworven bezit. Het dringt naar eindeloze vergroting, neemt alle gedachten in beslag en verstikt de ontwikkeling van geest en karakter in de individu en bloei van kunst en wetenschap in de staat”. Slechts weinigen kunnen aan de verleiding, die in bezitsvermeerdering schuilt, weerstand bieden. „Mijn waarde Klinius, zegt een spreker tot zijn partner ergens, zelden komen de mensen voor en van nature zijn gering in aantal zij... die, wanneer behoeften aan iets en begeerten er naar hen overvallen, daartegen sterk zijn in hun weerstand en die, wanneer zij veel geld kunnen grijpen, sober blijven en boven het vele de bescheiden maat verkiezen. De meesten echter voelen, wanneer begeerten bij hen opkomen, een buitensporig gemis en

wanneer het hun mogelijk is in het fatsoenlijke winst te behalen, kiezen zij liever winst in het ongehoorde." Aldus schaden dezulken, zegt Plato weer op een andere plaats, hun ziel, want geestelijke waarden gaan boven materieel bezit.

Zulke opvattingen vormden de achtergrond van Plato's kritiek op handel en handenaarbeid. In zulke uitingen wijst Plato op het gevaar, dat schuilt in eenzijdig zich wijden aan de vervulling van materiële behoeften. Hier is hij gestegen boven zijn eenzijdige, vroegere minachting, maar toont hij trouw gebleven te zijn aan de levensbeschouwing, die mede aan die minachting ten grondslag lag. Op klassieke wijze beschrijft hij in zijn ouderdom de zin van de techniek, haar gevaar en haar beperking.

Zij is nodig in de maatschappij, maar vermag niets bij te dragen tot het vervallen van het ware mens-zijn, dat is de opbouw van zijn eigenlijke, geestelijke en zedelijke ik, van de persoonlijkheid. Integendeel, zij kan daarvoor een gevaarlijke bedreiging vormen. Deze opvattingen, door Plato en ook door Aristoteles gehuldigd, geven ons het recht, ook hen met ere te noemen in de ontwikkelingsgeschiedenis van het Humanisme, onverschillig of wij daarmee het Christelijke of het Moderne Humanisme aanduiden.

Prof. Dr. D. LOENEN

HUMANISTISCHE GEDACHTEN

Prijs
f 1,25

10 radiolezingen door:

J. C. BRANDT CORSTIUS W. COENDERS

J. P. VAN PRAAG D. H. PRINS

B. W. SCHAPER C. H. SCHONK

Deze brochure is verkrijgbaar bij het Centraal Bureau van het
Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, telefoon 10163, postrekening 304960

HET WOORD VAN DE WEEK

VERSCHIJNT
WEKELIJKS
10 FEBRUARI 1957

13 Frankering bij
Abonnement
UTRECHT

14

De Heer
Mevrouw
Mejuffrouw

Onbestelbare exemplaren
terug aan:
Oudegracht 152, Utrecht

Het Woord van de Week

Humanistische radiolezingen uitgesproken voor de Vara-microfoon.

Administratie en redactie: Humanistisch Verbond, Oudegracht 152, Utrecht, Postgiro 304960.
Abonnementsprijs bij vooruitbetaling f 1,— p. kwart., losse numm. f 0,20, buitenland f 4,60 p.j.